

Verkenning Percentageregeling

Een onderzoek naar de Percentageregeling in Amsterdam, Den Haag en Utrecht

In opdracht van Siebe Thissen, CBK, BK&OR, Rotterdam

Door Bernadette Vieverich

Rotterdam, Mei 2021

Inhoudsopgave

Aanleiding _____	3
Percentageregeling Beeldende Kunst Rijksoverheid _____	4
Aanbeveling Gijs Frieling _____	4
Evaluatie Percentageregeling Rijksoverheid door de Boekmanstichting _____	5
Belangrijkste aanbevelingen uit het onderzoek van de Boekmanstichting _____	5
Percentageregeling Den Haag, Stroom _____	6
Aanbevelingen Bas Mulder _____	6
Percentageregeling Amsterdam, Stadscuratorium _____	7
Aanbevelingen Tanja Karreman _____	7
Percentageregeling Utrecht, Afdeling Culturele Zaken, Gemeente Utrecht _____	8
Aanbevelingen en pleidooi voor de Percentageregeling Sonia van Vliet – Drannikova _____	8
BELANGRIJKSTE AANBEVELINGEN GERAADPLEEGDE PARTIJEN _____	9
Bijlage I. Gespreksverslag Den Haag, Bas Mulder, Zakelijk leider Stroom _____	11
Bijlage II. Gespreksverslag Amsterdam, Tanja Karreman _____	12
Bijlage II. a - Stukken Raadsvergadering Gemeente Amsterdam inzake Percentageregeling _____	13
1. Brief Stadscuratorium _____	13
2. Toelichting Gemeente Amsterdam op verwerking advies Stadscuratorium over Percentageregeling Kunst in de Openbare _____	15
3. Protocol Amsterdam – Verantwoordelijkheden en Proces Percentageregeling _____	19
4. Protocol Amsterdam – Opdrachtverlening bij Kunst in de Openbare Ruimte _____	20
Bijlage III. Gespreksverslag Utrecht, Sonia van Vliet – Drannikova _____	21
Bijlage III. a - Protocol 1,5% opdrachten Gemeente Utrecht _____	23
Bijlage IV. Samenvatting: <i>Percentageregeling Beeldende Kunst bij Rijksgebouwen</i> . November 2020 - met aanvullingen van Gijs Frieling, senior kunstadviseur van de Rijksbouwmeester _	28
Bijlage V. Samenvatting: <i>Een gedeelde opdracht</i> , onderzoek naar de percentageregeling voor Beeldende Kunst bij Rijksgebouwen als vorm van opdrachtgeverschap. November 2020 - Boekmanstichting. _____	30

Aanleiding

Deze verkenning is bedoeld om inzicht te krijgen in de huidige status van de Percentageregeling Beeldende Kunst. Deze regeling behelst het reserveren van een klein bedrag ten behoeve van kunst opdrachten bij gemeentelijke bouw- of grondexploitatieprojecten. In Rotterdam was de regeling van kracht tussen 1960 en 2005. Sinds de regeling (om onduidelijke redenen¹) werd afgeschaft bleef de roep om een nieuwe verordening bestaan. Omdat veel steden en ook het Rijk de percentageregeling recentelijk hebben vernieuwd, leek het ons zinvol de regeling óók in Rotterdam opnieuw onder de aandacht te brengen, in de hoop ook in onze stad de percentageregeling nieuw leven in te blazen. Het lijkt ons weinig zinvol de oude regeling te kopiëren, want de huidige tijd vraagt om nieuwe perspectieven. De Percentageregeling Beeldende Kunst wordt in ieder geval gehanteerd door het Rijk en door de steden Amsterdam, Den Haag en Utrecht. Bovendien heeft de Boekmanstichting onlangs onderzoek naar de regeling verricht. Hoe functioneert de regeling vandaag in de praktijk? Welke ervaringen hebben de uitvoerders van de regeling? Wat kan Rotterdam ervan leren? In opdracht van Beeldende Kunst & Openbare Ruimte (BKOR / een programma van CBK Rotterdam) heeft Bernadette Vieverich een verkenning van de huidige stand van zaken in Nederland gemaakt. Wij hebben haar gevraagd het Rijk en de hierboven genoemde steden in haar onderzoek te betrekken. Een aantal vragen lag aan die verkenning ten grondslag:

- Uit welke beleidsregels zijn de percentageregelingen opgebouwd?
- Hoe luidt het protocol?
- Wie voert de regeling uit?
- Hoe is de uitvoering geregeld?
- Hoe zijn beheer en onderhoud van kunstwerken georganiseerd?
- Is men tevreden over de inhoud en uitvoering van de regeling?
- Zijn er recentelijk vernieuwingen en/of aanpassingen aangebracht?
- Welke aanbevelingen doen het rijk en de steden aan Rotterdam?

Ten behoeve van deze verkenning sprak Bernadette Vieverich met:

- Tanja Karreman, Stadscuratorium Amsterdam
- Bas Mulder, zakelijk directeur Stroom Den Haag
- Sonia van Vliet-Drannikova, adviseur subsidies Gemeente Utrecht
- Gijs Frieling, Adviseur Rijksbouwmeester
- Onno van den Muysenberg, programmamanager kunst, Gemeente Amsterdam

Siebe Thissen

Programmaleider Beeldende Kunst & Openbare Ruimte (BKOR)

Rotterdam mei 2021

¹ In 2005 werd de verordening Percentageregeling Beeldende Kunst onder het anonieme nummer 1708 geplaatst op een lijst met bijna tweeduizend verordeningen en besluiten die in het kader van 'minder regelgeving' konden worden ingetrokken door de gemeenteraad en/of het college. Dat gebeurde ook. De verdwijning van de regeling geschiedde 'onverhoeds en zonder politieke discussie', stelde de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur vast. De gemeente nam niet de moeite CBK Rotterdam – de uitvoerder van de regeling – in te lichten over het intrekken van de regeling. Sinds 1960 had de regeling geresulteerd in honderden kunstwerken in de openbare ruimte, verspreid door de hele stad. Mede dankzij deze verordening heeft Rotterdam in Nederland een unieke collectie kunstwerken in de openbare ruimte weten te realiseren. Zie Siebe Thissen, *Beelden. Stadsverfraaiing in Rotterdam* (Rotterdam: Jap Sam Books, 2016), 464-465.

Percentageregeling Beeldende Kunst Rijksoverheid

Een beschrijving van de regeling en de procedure voor realisatie Beeldende Kunst door het Rijksvastgoedbedrijf

Samenvatting van de regeling

De Percentageregeling Beeldende Kunst bij Rijkshuisvesting stamt uit 1951 en is daarna een paar keer geactualiseerd. Op dit moment (2021) stelt de regeling dat bij nieuwbouw of verbouw van Rijkshuisvesting door of in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) beeldende kunst zal worden toegepast. De percentageregeling is 'een kleine vrije ruimte in de bouwprocessen van RVB die het mogelijk maakt om na te denken over wat mogelijk en wenselijk zou zijn op een bepaalde plek in een gebouw'. De totstandkoming is een zaak van samenwerking en overtuiging, waarbij het RVB, de kunstenaar, de architect en de gebruiker gesprekspartners zijn. De Beeldende Kunst die vanuit de regeling ontstaat is 'een uiting van een gezamenlijke opvatting'.

De Rijkspercentageregeling wordt toegepast als de totale kosten hoger zijn dan 1.000.000 euro, bij monumenten als de (ver)bouwkosten hoger zijn dan 1.500.000 euro (bedragen exclusief BTW). Voor (ver)bouwkosten lager dan dit bedrag kan de regeling worden toegepast door het bijvoegen van de bouwsommen van kleinere projecten, of bij projecten waar beeldende kunst om representatieve redenen is gewenst, zoals bouwwerken met een bijzondere culturele of historische waarde. Het kunstbudget is bestemd voor het tot stand brengen van in de architectuur geïntegreerde, plaatsgebonden en/of autonome nieuwe kunst.

- Bij bouwkosten van 1.000.000 – 7.000.000 bedraagt het kunstbudget 2%
- Bij bouwkosten boven de 7.000.000 bedraagt het kunstbudget 0,5% plus 120.000,-

Het kunstbudget wordt gesplitst in een deel voor het honorarium van de kunstenaar (voorlopig en definitief ontwerp) en een deel voor de uitvoeringskosten. Het algemene onderhoudsbudget voor gebouwen, werken en terreinen van het RVB is bestemd voor het onderhoud van de kunstwerken.

Aanbeveling Gijs Frieling

Niet alles hoeft gericht te zijn op het maken van één fysiek kunstwerk. Wij werken steeds vaker met programma's waarin we gedurende een periode een variatie aan ervaringen maken met wisselende curatoren en kunstenaars. Kunstenaars zijn minder geïnteresseerd in het maken van een werk voor de eeuwigheid. Voor een kunstwerk dat een onbeperkte tijd blijft staan wordt veel budget vrijgemaakt: het moet hufterproof zijn, weersbestendig, sterk en onaantastbaar, terwijl de praktijk leert dat de Openbare Ruimte steeds sneller verandert. Na tien of vijftien jaar willen we vaak iets nieuws doen op de plek waar het kunstwerk staat. Mijn advies is om die mogelijkheid expliciet in te bouwen.

Programma's zijn ook interessant voor gebruikers omdat ze verschillende dingen te zien krijgen. Voor kunstwerken die wel permanent zijn: reserveer ruimte en budget voor langdurig onderhoud. De kunstenaar moet een onderhoudsprognose geven en een calculatie.

Evaluatie Percentageregeling Rijksoverheid door de Boekmanstichting

Een gedeelde opdracht – onderzoek naar de percentageregeling voor Beeldende Kunst bij Rijksgebouwen als vorm van opdrachtgeverschap.

Atelier Rijksbouwmeester vroeg de Boekmanstichting om de Percentageregeling te evalueren met aanbevelingen van de regeling voor de toekomst. Voor dit rapport zijn interviews gevoerd met kunstenaars, aannemers, opdrachtgevers en gemeenten die de percentageregeling uitvoeren.

Belangrijkste aanbevelingen uit het onderzoek van de Boekmanstichting

- Functie

Er zijn veel opvattingen over de functie van de Percentageregeling. Ze variëren van: het creëren van kansen voor jonge kunstenaars, het aanboren van nieuw talent, het verbeteren van de kwaliteit van de openbare ruimte, het inzetten van kunst als kunst als toeristische trekpleister, tot het uitdragen van sociale waarden, verbindingen in de wijk tot stand brengen, mensen op laagdrempelige wijze met cultuur in aanraking te laten komen.

Aanbeveling: Stel aan het beging vast wat het doel / de functie is van de regeling als geheel en per opdracht. Dat voorkomt (spraak)verwarring gedurende het proces en teleurstelling bij betrokkenen.

Gijs Frieling hierover:

Het meest wezenlijke (van het onderzoek) is de diepere vraag naar de functie die de kunst vervult. Dat is een goede en moeilijke vraag, waar je eigenlijk altijd middenin zit.

- Fasen van het proces

1. vaststellen van het doel of de functie van kunst in de openbare ruimte
2. vaststellen van verantwoordelijkheden
3. Realisatie van het project inclusief afspraken over onderhoud en beheer

Aanbevelingen: Verbind deze drie fasen met elkaar, zorg voor onderlinge afstemming, laat ze elkaar voeden met aandacht voor de veranderende invulling van de begeleiding per fase (van bestuurlijk naar uitvoerend).

Zorg voor een helder protocol helpt om per fase duidelijk te maken wat de taken en verantwoordelijkheden zijn en hoe de geldstromen worden ingezet. Alleen wanneer de kaders vooraf goed en helder gesteld zijn kunnen kunstenaars vrij bewegen. Bij het stellen van die kaders is hulp of advies van adviseurs of curatoren nodig.

- Draagvlak, betrokkenheid en participatie

Aanbevelingen: Betrek kunstenaars, bewoners en gebruikers zo vroeg mogelijk zo actief mogelijk bij het proces. Kunstenaars zijn niet alleen verantwoordelijk voor het eindproduct, ze moeten ook nadenken over gebruikers, publiek, onderhoud en (eventuele) afstoting. Bewoners en gebruikers die van het begin af aan betrokken zijn geweest bij het proces zijn ook betrokken bij onderhoud en instandhouding van het resultaat. Zet virtuele toegankelijkheid in, tijdens het proces en na afloop.

- Expertise, collectiebeheer en continuïteit

Aanbevelingen: Draag zorg voor een ononderbroken stroom opdrachten en het motiveren van andere opdrachtgevers om (ook) een bijdrage te leveren aan de identiteit van de omgeving. Daar zit de kracht van deze regeling.

Zorg ervoor dat een visie rondom collectiebeheer onderdeel is van de Percentageregeling.

Aandachtspunt: Met het wegvallen van de Stichting Kunst in de Openbare Ruimte (SKOR) ontbeert Nederland een kennisbank, vooral omdat kunst in de openbare ruimte om een specifieke expertise vraagt.

Percentageregeling Den Haag, Stroom

Sinds de oprichting in de jaren '90 krijgt Stroom, Centrum voor Beeldende Kunst en Architectuur, subsidie voor het beleid en beheer van kunst in de openbare ruimte. Dit vindt haar oorsprong in de Percentageregeling, maar is daar inmiddels van losgekoppeld. De officiële naam is Subsidie Kunst Openbare Weg.

- Het bedrag wordt als lumpsum uitgekeerd en is iets minder dan 250.000 euro per jaar.
- Daarnaast is er een percentageregeling voor scholen: per nieuw- of verbouwproject is er een percentage van (ongeveer) 0,68 procent beschikbaar om aan kunst te besteden.

Uitvoering / Stroom

In de Haagse binnenstad zijn sokkels neergezet, bedoeld voor wisselende beelden. Stroom verzorgt de opdrachten, het plaatsen van de beelden en het onderhoud. Daarnaast zijn er losse opdrachten van de Gemeente met een apart budget, bijvoorbeeld voor kunstwerken met een vernieuwend karakter, of wanneer er een nieuwe bouwlocatie wordt aangewezen.

- Per project wordt bekeken of en hoeveel geld er vrij wordt gemaakt voor kunst.
- Er is geen vaste structuur die door de gemeente of door Stroom bewaakt wordt.
- De afgelopen jaren is het beleid wat ingezakt. Er zijn weinig nieuwe initiatieven.

Beheer en onderhoud

Beheer en onderhoud van de beelden wordt deels gedaan door Stroom, deels door verschillende afdelingen van de gemeente den Haag. De verantwoordelijkheden zijn niet altijd helder.

Aanbevelingen Bas Mulder

- Vraag om een lumpsum
 - o Voordelen:
 - Je kunt grotere, duurdere (kwaliteits)werken aankopen, zoals 'het Hemels gewelf' van James Turrell in de duinen bij Kijkduin.
 - Met een lumpsum heb je meer overzicht en controle over diversiteit en inclusiviteit van de kunst en de kunstenaars, het betrekken van omwonenden, de beheersbaarheid.
 - o Nadeel: spreiding over alle stadsdelen niet geborgd.
- Onderlinge contacten (Stroom, CBK, Stadscuratorium, ...) aanhalen, vaker gezamenlijk overleg voeren over kunst in de openbare Ruimte, een onderwerp dat in meerdere steden aan een ervaring is begonnen.

Percentageregeling Amsterdam, Stadscuratorium

In de jaren '80 en '90 was de Gemeente actief met het geven van kunstopdrachten. Het ging om een (niet gespecificeerd) percentage van de grondexploitatie. Tijdens de crisis heeft de nieuwbouw een tijd stilgelegen, de grote ontwikkelgebieden waren aanleiding om kunst in de openbare ruimte opnieuw te agenderen. De afdeling Kunst & Cultuur van de Gemeente heeft in afstemming met het Stadscuratorium (SC) SC in september 2020 een voorstel ingediend bij de raad voor het hervatten van een Percentageregeling van 4%. De Raad is akkoord gegaan met een Percentageregeling van 0,5% van de inrichtingskosten van de openbare ruimte, vast te leggen in de grondexploitatie bij een investeringsbesluit. Het gaat hier dus uitsluiten om nieuwbouw. Het SC had voorgesteld om alle middelen van de Percentageregeling in een bestemmingsfonds Beeldende Kunst onder te brengen en dat te laten beheren door het SC. Hiermee is de Gemeenteraad niet akkoord gegaan.

Percentageregeling: per projectgebied is er een percentage van 0,5 procent over de inrichtingskosten van de openbare ruimte beschikbaar om aan kunst in de openbare ruimte te besteden.

Uitvoering / Stadscuratorium (SC)

Voorheen speelde het AFK een centrale rol bij advisering en begeleiding van de Percentageregeling. Begin 2000 is deze functie bij het AFK afgeschaft, het functioneert nu alleen nog als subsidieloket. Omdat er de laatste jaren weer veel ontwikkeld wordt is, op advies van de wethouder van cultuur en de Amsterdamse Kunstraad, het SC opgericht. De percentageregeling is aan de komst van het SC gekoppeld. Het SC heeft een begroting van ongeveer 200.000 euro per jaar, gedekt door gemeentesubsidie. Bij langlopende projecten streeft het SC naar dekking van de uren van de (freelance) curatoren via de begroting van het desbetreffende project. (Dit is niet vastgelegd).

Procedure

De projectmanager van een ontwikkelgebied is verantwoordelijk voor het opnemen in de plannen van kunst in de openbare ruimte en voor de besteding van het budget. Hij/zij opereert als opdrachtgever en intermediair tussen kunstenaars en overige betrokkenen bij de bouw. De projectmanager stelt een projectleider kunst aan voor de begeleiding van het kunstproject. Het SC wordt ingeschakeld om inhoudelijk-artistisch advies te geven tijdens de verschillende fasen: vaststellen van de functie van de kunst, keuze van de locatie, selectie van de kunstenaars en keuze van het schetsontwerp. Bij de opdrachtverlening is de kwaliteit van de kunst leidend in de keuze van het ontwerp (functie).

Beheer en onderhoud (niet opgenomen in de stukken, gesproken met behandelend ambtenaar OM)

Wie eigenaar is van de grond bepaalt wie verantwoordelijk is voor het beheer. Straten, pleinen en wegen zijn openbare ruimte en vallen onder dienst Stadswerken. Bij gebouwen, scholen en kantoren gaat het om kunst aan het gebouw, dan is de eigenaar / afdeling Vastgoed verantwoordelijk voor het onderhoud. Bij scholen ligt het ingewikkeld, die vallen onder stichtingsbesturen, kan per keer anders zijn.

Aanbevelingen Tanja Karreman

- Organiseer betrokkenheid
- Betrek omwonenden vanaf het begin bij de keuze voor kunst in de openbare ruimte
- Zorg voor diversiteit/inclusiviteit bij de keuze van kunstenaars en kunstwerken
- Borg kwaliteit
- Adviseer wie de uitvoering op zich neemt
- SC / TK is enthousiast over dit initiatief, wil graag meehelpen om het van de grond te tillen

Percentageregeling Utrecht, Afdeling Culturele Zaken, Gemeente Utrecht

Utrecht kent sinds 1954 een gemeentelijke Percentageregeling voor kunst in of bij openbare gebouwen. Anderhalf procent van de kale bouwsom van gemeentelijke nieuwbouw of gebouwen waar de gemeente voor meer dan 50% in investeert, wordt gereserveerd voor een aan het gebouw gerelateerde kunstopdracht, met een ondergrens van 50.000 euro voor het kunstproject. Als het kunstbudget lager uitvalt wordt per situatie bekeken of het de moeite waard is om een opdracht uit te zetten.

Percentageregeling: 1,5 procent van de kale bouwsom van gemeentelijke nieuwbouw of verbouw, van gebouwen waar de gemeente voor meer dan 50% in investeert, wordt gereserveerd voor een aan het gebouw gerelateerde kunstopdracht, met een ondergrens van 50.000 euro voor het kunstproject.

In gebieden met stedenbouwkundige ontwikkelingen, zoals het stationsgebied, voert de gemeente meerjarige kunstprogramma's uit.

Uitvoering

De Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving (ABKV) bestaande uit 10 onafhankelijke zzp-ers, deskundigen uit het domein van de beeldende kunst in Nederland. De commissie adviseert de gemeente over beeldende kunst in de openbare ruimte, in openbare gebouwen en op scholen. Per kunstproject adviseert de ABKV technische randvoorwaarden, kunstenaarskeuze en de formulering van de opdracht. De adviseurs worden via een openbare procedure geworven en voor maximaal 4 jaar benoemd door het college van B&W.

Functie

'Unieke kunstwerken in alle wijken'. De gemeente vindt kunst in de openbare ruimte belangrijk, omdat het de stad 'verbijzondert' en veel mensen in staat stelt om van kunst te genieten. In Utrecht staan ruim 400 kunstwerken op pleinen, in parken en in openbare gebouwen.

Procedure

Per kunstproject is er een Kunstbegeleidingsgroep. Hierin zitten: een adviseur (van de afdeling Culturele Zaken), een vertegenwoordiger van de opdrachtgever (vaak de projectmanager), de eigenaar, de architect, een vertegenwoordiging van de gebruikers (bij scholen bijvoorbeeld de directeur, een docent en/of een leerling). De kunstwerkgroep formuleert een programma van eisen. Daarna stelt de ABKV een longlist op (15 a 20 kunstenaars) die wordt gepresenteerd aan kunstwerkgroep. Die kiest 2 a 4 kunstenaars, die opdracht krijgen voor een schetsontwerp. De kunstenaars presenteren hun ontwerp aan de kunstwerkgroep, die kiest, en laat een definitief ontwerp maken.

Afhankelijk van de opdracht wordt er een participatietraject ingericht met gebruikers en omwonenden.

Beheer en onderhoud

Er wordt een onderhoudscontract opgesteld, de kunstenaar levert informatie en instructies aan. Ook worden de auteursrechten vast gelegd.

Aanbevelingen en pleidooi voor de Percentageregeling Sonia van Vliet – Drannikova

- Niet alleen nieuwbouw ook verbouwingen en renovaties meenemen in de een Percentageregeling. Zie ook het heldere en bruikbare het protocol van Utrecht (bijlage)
- Scholen krijgen per jaar een onderhoudsbudget van de Rijksoverheid maar herkennen het kunstbudget niet, reserveren het niet, of beschouwen het niet als hun hoofdtaak. Aanbeveling: maak bruikleenovereenkomsten. De Gemeente blijft eigenaar en doet het onderhoud.
- *Vooral op scholen heeft kunst een bijzondere meerwaarde, omdat het de belevingswereld van kinderen verruimt. De verbeeldingskracht en denkwijze van kunstenaars prikkelt de fantasie van kinderen. De Percentageregeling maakt kunst laagdrempelig en toegankelijk voor kinderen die anders nooit naar een museum gaan. Wat je als kind meekrijgt maakt meer indruk dan dat wat je als volwassene ziet of leest. Kunst verruimt je horizon, opent een venster op een andere wereld.*

BELANGRIJKSTE AANBEVELINGEN GERAADPLEEGDE PARTIJEN

Hierbij een overzicht van de belangrijkste aanbevelingen, bedoeld als vertrekpunt voor een gesprek met de Gemeente Rotterdam. We hopen dat dit gesprek leidt tot meer argumenten en steun voor de Percentageregeling.

Aanbevelingen

- Zorg voor spreiding in de stad;
- Richt je regeling niet alleen op nieuwbouw, maar ook op renovaties/revitaliserings;
- Denk na hoe je grotere iconische werken realiseert en hoe je kleinere projecten organiseert;
- Niet alles hoeft gericht te zijn op het maken van één fysiek kunstwerk;
- Bouw de mogelijkheid in dat een werk een tijdelijk karakter kan hebben;
- Verbreed het domein van beeldende kunst ook naar andere kunstzinnige domeinen;
- Betrek jonge makers en nieuw talent in de regeling;
- Garandeer inclusie en diversiteit;
- Organiseer betrokkenheid en zorg voor het uitdragen van sociale waarden;
- Maak een helder protocol waarin taken en verantwoordelijkheden zijn verdisconteerd;
- Betrek kunstenaars, bewoners en gebruikers zo vroeg mogelijk in een project/traject;
- Een percentage kan ook in beschikbare ruimte voor kunst worden gevonden: geef 1% van de ruimte bij nieuwbouw van een pand of wijk aan kunst.

Bijlagen

- I. Gespreksverslag Den Haag, Bas Mulder, zakelijk leider Stroom
- II. Gespreksverslag Amsterdam, Tanja Karreman, curator
 - a. Stukken Raadsvergadering Percentageregeling Gemeente Amsterdam, september 2020
- III. Gespreksverslag Utrecht, Sonia van Vliet-Drannikova, adviseur projectsubsidies
 - a. Protocol Percentageregeling Gemeente Utrecht, 2004
- IV. Samenvatting *Percentageregeling beeldende kunst* – een beschrijving van de regeling en de procedure voor realisatie van Beeldende Kunst door het Rijksvastgoedbedrijf, regeling en procesbeschrijving, januari 2020, met aanvullingen van Gijs Frieling, senior kunstadviseur van de Rijksvouwmeester
- V. Samenvatting *Een gedeelde opdracht* – onderzoek naar de percentageregeling voor Beeldende Kunst bij Rijksgebouwen als vorm van opdrachtgeverschap, evaluatie door de Boekmanstichting, november 2020

Bijlage I. Gespreksverslag Den Haag, Bas Mulder, Zakelijk leider Stroom

Wanneer: 8 april 2021

Organisatie: Stroom den Haag

Telefoon 06 1988 3365

bmulder@stroom.nl

Jaarlijks bedrag

Sinds de oprichting in de jaren '90 krijgt Stroom subsidie voor het beleid en beheer van kunst in de openbare ruimte. Deze subsidie vindt haar oorsprong in de Percentageregeling, maar is inmiddels losgekoppeld. De officiële naam is Subsidie Kunst Openbare Weg. Het bedrag wordt als lumpsum uitgekeerd. In de jaren '90 kreeg Stroom ongeveer 600.000 gulden subsidie voor kunst in de openbare ruimte, inmiddels bedraagt de jaarlijkse lumpsum ~~iets minder dan 250.000~~ 236.000euro.

Daarnaast is er een aparte percentageregeling voor scholen. Dat gaat op de ouderwetse manier: per nieuw- of verbouwproject is er een vast percentage van ~~(ongeveer) 0,68~~ 0,64 procent beschikbaar om aan kunst te besteden.

Stroom den Haag

Stroom beheert voor de stad den Haag een beeldengalerij. In de Haagse binnenstad zijn sokkels neergezet, bedoeld voor wisselende beelden. Stroom verzorgt de opdrachten, het plaatsen van de beelden en het onderhoud. Daarnaast zijn er incidentele projecten met een apart budget, losse opdrachten van de Gemeente, bijvoorbeeld voor kunstwerken met een vernieuwend karakter, of wanneer er een nieuwe bouwlocatie wordt aangewezen. Er zijn geen strakke regels, per project en incident wordt bekeken of en hoeveel geld er vrij wordt gemaakt voor kunst.

Vraag aan Bas: denkt de gemeente er zelf aan om per bouwproject te kijken naar mogelijk budget voor kunst, of heeft Stroom een rol als aanjager?

>>> *Grote projecten worden vaak door een projectorganisatie uitgevoerd. De gemeente neemt daarin deel, maar is formeel niet zelf de opdrachtgever. Per project wordt al dan niet een bedrag voor kunst uitgetrokken. Er is geen vaste structuur die door de gemeente of door Stroom bewaakt wordt.*

Huidige situatie

De afgelopen jaren is het beleid wat ingezakt. Er zijn weinig tot geen nieuwe initiatieven. Beheer en onderhoud van de beelden wordt deels gedaan door Stroom, deels door verschillende afdelingen van de gemeente den Haag. Verantwoordelijkheden zijn niet altijd helder.

Stroom is hierover in gesprek met de gemeente, de nieuw artistiek directeur gaat dit weer oppakken.

Aanbevelingen

- Vraag om een lumpsum

Je kunt grotere, duurdere werken aankopen, zoals het werk 'Hemels gewelf' van James Turrell in de duinen bij Kijkduin.

Lumpsum is ook goed voor het realiseren van kwaliteit, diversiteit, inclusiviteit, betrekken van omwonenden, en beheersbaarheid. (BV)

Cor Blok schreef hierover een artikel, getiteld 'Toekomst van de Kunst in Openbare Ruimte'. Daarin pleit hij voor deze aanpak. Bas stuurt mij dit artikel.

Tenslotte

Bas is enthousiast over het initiatief. Hij stelt voor om de onderlinge contacten aan te halen, vaker gezamenlijk overleg te voeren over (onder meer) dit onderwerp, dat in meerdere steden aan een opleving is begonnen.

Bijlage II. Gespreksverslag Amsterdam, Tanja Karreman

Wanneer: 8 april 2021

Organisatie: Stadscuratorium Amsterdam

Telefoon 06 2895 0979

Karreman@nieuwdakota.com

Percentageregeling Amsterdam

In de jaren '80 en '90 was de gemeente Amsterdam actief met het geven van kunstopdrachten. Het ging om een (niet nader gespecificeerd) percentage van de grondexploitatie. Als gevolg van de crisis heeft ook de nieuwbouw een tijd stilgelegen. De laatste jaren komt dat weer op gang. De grote ontwikkelgebieden in de stad waren mede aanleiding om kunst in de openbare ruimte opnieuw te agenderen en het Stadscuratorium op te richten.

AFK

Het AFK speelde een centrale rol bij de advisering en begeleiding van de Percentageregeling. Na de overdracht werden de kunstwerken onderhouden door de gemeente of de woningbouwvereniging. Begin 2000 is de advies- en uitvoeringsfunctie bij het AFK afgeschaft, sindsdien functioneert het alleen nog als subsidieloket.

Stadscuratorium

Omdat er de laatste jaren weer veel gebouwd en ontwikkeld wordt is, op advies van de wethouder van cultuur en de Amsterdamse Kunstraad, het stadscuratorium opgericht. Het stadscuratorium heeft een bescheiden begroting (ongeveer 200.000 euro per jaar) die wordt gedekt door de Gemeente Amsterdam. Acht freelance curatoren geven gevraagd en ongevraagd advies over kunst in de openbare ruimte en het belang van kunst in het publieke domein. Ze adviseren ook over bestaande kunst in de openbare ruimte, jagen aan, nemen initiatief. De afdeling Kunst & Cultuur van de gemeente heeft onlangs in afstemming met het stadscuratorium een voorstel ingediend bij de Gemeenteraad voor het hervatten van een Percentageregeling. Dit voorstel is op 30 september 2020 aangenomen. Bij langlopende projecten en betrokkenheid vanuit het SC is het streven om dekking van de uren via de begroting van het desbetreffende project te realiseren.

Aanbevelingen

- Organiseer betrokkenheid

Betrek omwonenden vanaf het begin bij de keuze voor kunst in de openbare ruimte

Zorg voor diversiteit / inclusiviteit bij de keuze van kunstenaars en kunstwerken

- Borg kwaliteit

Adviseer wie de uitvoering op zich neemt

Tenslotte

Tanja is enthousiast over dit initiatief van BK&OR en wil graag meehelpen om dit van de grond te tillen.

Bijlage II. a - Stukken Raadsvergadering Gemeente Amsterdam inzake Percentageregeling

1. Brief Stadscuratorium

Aan de wethouder Kunst en Cultuur
en de leden van de gemeenteraad
Stadhuis, Amstel 1
1011 PN Amsterdam

Amsterdam, 11 maart 2020

Betreft : Advies Raadsvoordracht percentageregeling Kunst Openbare Ruimte (conceptvoorstel directie Kunst & Cultuur dd 20 februari 2020)

Geachte mevrouw Meliani, geachte leden van de gemeenteraad,

Op maandag 2 maart heeft de directie Kunst en Cultuur het bijgaande conceptvoorstel voor de Raadsvoordracht percentageregeling Kunst in de Openbare Ruimte (KiOR) voorgelegd aan het Stadscuratorium met het verzoek hierop te adviseren.

Het Stadscuratorium (SC) ondersteunt het initiatief voor de Raadsvoordracht percentageregeling en –het voorstel tot specificeren van – de Amsterdamse aanbestedingsregels voor Kunst in de Openbare ruimte van harte en kijkt met verwachting uit naar de potentiële impuls die de percentageregeling kan geven aan de kwaliteit van de Kunst in de Openbare Ruimte in Amsterdam.

Ten aanzien van de Raadsvoordracht heeft het Stadscuratorium haar opmerkingen en adviezen in de plenaire vergadering van november 2019 besproken met Olga Leijten, directeur Kunst en Cultuur. Daarna heeft het SC bovengenoemd concept Raadsvoordracht mogen ontvangen.

Het Stadscuratorium legt haar advies, ter (her)overweging, ook graag aan u voor.

Dit advies volgt de opbouw van de concept Raadsvoordracht Percentageregeling en geeft op basis van de hierin voorgedragen besluiten en bijlagen een advies. Voor toelichting, uitwerking en de onderbouwing van dit advies verwijs ik u graag naar bijlage A van dit document.

Het Stadscuratorium adviseert:

Ten aanzien van Besluit 1. Vaststelling percentageregeling:

1. de omvang van het percentage te verhogen en vast te stellen in de verkenningsfase;
2. een differentiatie aan te brengen in de hoogte van de percentages (van 3% tot 0,5%); bij lagere investering(en) inrichting OR, hogere percentage(s) KiOR; een minimum te hanteren;
3. co-financiering en samenwerking te benoemen en borgen in het werkproces;
4. de percentageregeling ook van toepassing te laten zijn op de andere gebieden;

Ten aanzien van Besluit 2. Specificatie Amsterdamse Aanbestedingsprocedure:

1. transparantie van het hele proces van opdrachtformulering en – verlening te borgen;
2. een helder organogram (werkproces en model) voor de KiOR te maken;
3. de Fair Practice Code te borgen in de regeling;
4. een honorariumtabel op te nemen;

Ten aanzien van Bijlage 1. Verantwoordelijkheden en proces percentageregeling:

1. de definitie van KiOR te verbreden;
2. het Stadscuratorium vroegtijdig te consulteren bij zowel de oriëntatiefase (verkenning) als de opdrachtformulering;

Ten aanzien van Bijlage 2. Opdrachtverlening bij kunst in de openbare ruimte:

1. de adviesrol van het Stadscuratorium expliciet op te nemen in de omschrijving van dit proces Bestemmingsfonds Kunst in de Openbare Ruimte

Tot slot adviseert het Stadscuratorium om als onderdeel van de regeling een aandeel van 4% van het locatie

specifieke budget voor KiOR op te nemen in een bestemmingsfonds KiOR waarmee algemene middelen gereserveerd worden voor andere initiatieven en overkoepelende activiteiten die niet direct aan een project zijn gekoppeld. Denk daarbij met name aan de aanjaagfunctie, ook in wijken waarin bijvoorbeeld geen nieuwbouw plaatsvindt maar wel een urgentie gevoeld wordt. Zie voorbeeldtabel bijlage A, pag. 6. In de hoop u van dienst te kunnen zijn met dit advies.

Namens het Stadscuratorium,

Met de meeste hoogachting,

Claudia Linders
voorzitter

2. Toelichting Gemeente Amsterdam op verwerking advies Stadscuratorium over Percentageregeling Kunst in de Openbare

- Advies Stadscuratorium

Op 2 maart 2020 heeft het Stadscuratorium de concept-raadsvoordracht over de Percentageregeling Kunst in de Openbare Ruimte ter advisering voorgelegd gekregen. Op 23 maart 2020 is het advies van het Stadscuratorium ontvangen.

Het Stadscuratorium (SC) ondersteunt het voorstel voor een percentageregeling en de specificatie van de Amsterdamse aanbestedingsregels voor kunst in de openbare ruimte. Het SC kijkt met verwachting uit naar de potentiële impuls die de percentageregeling kan geven aan de kwaliteit van de kunst in de openbare ruimte in Amsterdam. Ten aanzien van een aantal specifieke punten in de concept-raadsvoordracht heeft het SC opmerkingen of adviezen. Om inzicht te bieden in waar het advies van het Stadscuratorium tot wijzigingen in de raadsvoordracht heeft geleid, wordt hieronder per punt aangegeven wat met het advies is gedaan.

1.1 Percentageregeling > omvang percentage verhogen en vast te stellen in de verkenningsfase.

Advies Stadscuratorium: Verhoog het percentage van 0,5% en hanteer ook een minimumbedrag van 50.000 euro bij kleinere ontwikkelgebieden. Bovendien zou bij elke fase van het Plaberum in het besluit niet aangegeven moet worden of en hoe kunst geïntegreerd gaat worden in het desbetreffende gebied, maar alleen hoe dit gaat gebeuren. Of het gebeurt staat niet meer ter discussie. Het (minimale) investeringsbesluit zou in de Verkenningsfase moeten worden vastgesteld.

Reactie:

Het percentage van 0,5% dat in het voorstel is opgenomen is zorgvuldig tot stand gekomen na overleg met Grond en Ontwikkeling (de portefeuille waaruit de gelden via de grondexploitaties beschikbaar worden gesteld). Een hoger percentage werd in een eerder stadium door Grond en Ontwikkeling niet als wenselijk en reëel bestempeld. Amsterdamse voorlopers van de huidige percentageregeling (bij stadsuitbreiding sinds 1969 en stadsvernieuwing sinds 1982) kenden ook het percentage van 0,5%. De voorbeelden die in het huidige voorstel zijn genoemd (op basis van 0,5%) laten zien dat dit werkbare bedragen voor het realiseren van kunst in de openbare ruimte oplevert. Wanneer het advies van het Stadscuratorium tot verhoging van het percentage zou worden gevolgd, is het van belang hier eerst draagvlak op ambtelijk en bestuurlijk niveau bij andere portefeuilles voor te vinden.

Het advies om een minimum te hanteren van 50.000 euro bij projecten waar de investering in de inrichting van de openbare ruimte 5 miljoen euro of minder is, is sympathiek maar zal in de praktijk niet nodig zijn omdat het aantal projecten met een dergelijk investeringsniveau klein is en er altijd de mogelijkheid is om meer dan de minimale 0,5% voor kunst te reserveren. Ook kan het zo zijn dat het projectgebied erg klein of de investering in de openbare ruimte zo beperkt is, dat een investering van 50.000 euro in kunst niet in verhouding staat. In dergelijke gevallen kan beter – beredeneerd – worden afgezien van kunst in de openbare ruimte.

Als de percentageregeling geldt, dan is het inderdaad niet meer de vraag of er kunst komt, maar alleen hoe dat gaat gebeuren. Alleen in uitzonderlijke gevallen (zoals hierboven benoemd: bij kleine gebieden) zou – goed beredeneerd – afgezien kunnen worden van de realisatie van kunst binnen een project. De tekst in de raadsvoordracht over het Plaberum is op dit punt aangepast.

Aan de wens van het SC om het (minimale) investeringsbesluit in de Verkenningsfase vast te leggen was al voldaan. Binnen het Plaberum is het Principebesluit het eerste besluit waarin financiële afspraken worden vastgelegd (via de financiële paragraaf). Het Principebesluit wordt vastgesteld aan het einde van de Verkenningsfase. Hierin wordt voortaan vastgelegd wat de (minimale) investering in kunst in de openbare ruimte wordt. Dit was al in de tekst opgenomen.

1.2 Percentageregeling > differentiatie percentage

Advies Stadscuratorium: Pas een differentiatie in de percentageregeling toe, waarbij de omvang van het percentage evenredig afneemt wanneer de projecten groter en dus de investeringen hoger zijn.

Reactie:

Het Stadscuratorium laat zich bij dit advies inspireren door de percentageregeling die het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) toepast. Gerealiseerd moet worden dat die regeling betrekking heeft op gebouwen en niet op de openbare ruimte. De bouwkosten voor panden liggen relatief lager dan voor de inrichting openbare ruimte. De regeling van het RVB kent dan ook een differentiatie over de eerste tien miljoen euro aan bouwkosten, namelijk:

€ 0 – 1 miljoen: geen kunstbudget

€ 1 – 7 miljoen: kunstbudget 2%

€ 7 – 10 miljoen: kunstbudget 1% + € 70.000

> € 10 miljoen: kunstbudget 0,5 % + € 120.000

De inrichtingskosten voor de openbare ruimte zijn vaak veel hoger (> € 20 miljoen) waardoor het absolute bedrag dat voor kunst beschikbaar is ook aanzienlijker is. Differentiatie bij de Amsterdamse Percentageregeling is dan ook niet nodig, om toch over voldoende kunstbudget binnen een project te beschikken.

Ad. 1.3 Percentageregeling > Co-financiering

Advies Stadscuratorium: benoem de genoemde mogelijkheid tot samenwerking (met bijvoorbeeld het AFK, particuliere initiatieven, stadsdelen, ontwikkelaars en corporaties) ook expliciet in het werkproces van advisering en zorg daarmee voor borging.

Reactie:

De mogelijkheid om aanvullende financiering bij andere partijen (zoals ontwikkelaars of het Amsterdams Fonds voor de Kunst) te regelen was al benoemd in de tekst van de voordracht. In bijlage 1 (Verantwoordelijkheden en proces percentageregeling) is nu ook de verantwoordelijkheid voor het regelen van eventuele aanvullende financiering opgenomen. De wijze waarop samenwerking met externe partijen vorm kan worden gegeven staat al beschreven in de bestaande Handleiding Opdrachtgevers Kunst in de Openbare Ruimte (toegankelijk via www.amsterdam.nl/buitenkunst). In bijlage 1 is een verwijzing naar deze handleiding toegevoegd.

1.4 Percentageregeling > Andere gebieden

Advies Stadscuratorium: Verklaar de percentageregeling ook van toepassing op andere gebieden, zoals infrastructurele projecten en gemeentelijk vastgoed.

Reactie:

Het op dit moment ook verbindend verklaren van de percentageregeling op andere gebieden is niet opportuun omdat het om meer voorbereiding vraagt om draagvlak te verkrijgen. Bovendien zou een percentageregeling voor gemeentelijk vastgoed ook naar alle waarschijnlijkheid een andere opbouw moeten kennen om effectief te zijn, vergelijkbaar met de gedifferentieerde percentageregeling van het Rijksvastgoedbedrijf (zie reactie bij 1.2).

2.1 Aanbesteding en opdrachtverlening > Amsterdamse aanbestedingsprocedure

Advies Stadscuratorium: Het Stadscuratorium ondersteunt de voorgestelde afwijking ten aanzien van de Amsterdamse aanbestedingsregels (2018) en hecht er waarde aan om bij de opdrachtverlening voor kunst in de openbare ruimte voldoende afwijkingmogelijkheden te hebben. Tegelijk adviseert het Stadscuratorium met nadruk dat de afwijking van de regels niet ten koste mag gaan van de transparantie van het hele proces van opdrachtformulering en -verlening.

Reactie:

Het voorstel rond de aanbestedingsprocedure van kunst is juist bedoeld om vast te leggen dat ten aanzien van kunstprojecten van de standaard Amsterdamse aanbestedingsregels kan worden afgeweken. Door de Amsterdamse aanbestedingsregels wel als basis te gebruiken, wordt er voor gezorgd dat er voldoende transparantie in de gehanteerde procedure is.

2.2 Aanbesteding en opdrachtverlening > een helder organogram

Advies Stadscuratorium: Werk de taken en de verantwoordelijkheden voor kunst in de openbare ruimte nader uit. Het SC wil niet alleen bij een kunstenaarsselectie worden betrokken, maar juist vroegtijdig om te kunnen adviseren over zowel de opgave, de opdrachtformulering als het proces. Er moet ook voor

gezorgd worden dat niet alleen deskundigen op het gebied van kunst in de openbare ruimte in het proces deelnemen, maar ook andere expertises een stem krijgen.

Reactie:

In verband met de in de raadsvoordracht voorgestelde afwijking van de aanbestedingsregels wordt in bijlage 2 op compacte wijze de opdrachtverlening aan kunstenaars beschreven. De opdrachtverlening is slechts een onderdeel van het hele proces rond de realisatie van kunst in de openbare ruimte. Meer over alle aspecten van dit proces is te vinden in de al eerder genoemde Handleiding Opdrachtgeverschap Kunst in de Openbare Ruimte.

Met de instelling van het Stadscuratorium is juist beoogd dat de leden in een vroeg stadium van het kunstproces kunnen meedenken en adviseren over de opgave en opdrachtformulering. Onderdeel daarvan is ook het nadenken over het betrekken van belanghebbenden bij het kunstproces, zoals bewoners, ontwikkelaars, ondernemers en de stadsdelen. Deze kunnen ook deelnemen aan de selectieprocedure van de kunstenaars. Daarom is in bijlage 2 ook niet enkel het Stadscuratorium als selectie-orgaan genoemd, maar is er sprake van een deskundige adviescommissie. Deze kan bestaan uit een afvaardiging van het Stadscuratorium, aangevuld met vertegenwoordigers van betrokken partijen.

2.3 Aanbesteding en opdrachtverlening > Fair Practice Code

Advies Stadscuratorium: Borg de Fair Practice Code ten aanzien van goed opdrachtgeverschap in de regeling, o.a. ten aanzien van honoraria en auteursrechten.

Reactie:

De gemeente onderschrijft te toepassing van de Fair Practice Code. Voor kunstopdrachten moeten kunstenaars dan ook een gepast honorarium ontvangen. Bij elke kunstopdracht is dat maatwerk. Hoeveel het honorarium moet bedragen hangt altijd samen met de omvang van de opdracht. Zo is het totale kunstbudget leidend, maar ook hoeveel werk een kunstenaar zelf doet dan we uitbesteed. Voor hoe per project het honorarium kan worden bepaald zijn in de Handleiding Opdrachtgeverschap Kunst in de Openbare Ruimte richtlijnen opgenomen. Daarbij wordt ook verwezen naar de richtlijnen die door het Rijk worden gehanteerd. Aan zaken als auteursrechten en persoonlijkheidsrechten (die wettelijk geregeld zijn) is ook in de Handleiding Opdrachtgeverschap aandacht besteed.

2.4 Aanbesteding en opdrachtverlening > honorariumtabel

Advies Stadscuratorium: Zoek ten aanzien van honoraria en auteursrecht aansluiting bij de percentageregeling van het Rijksvastgoedbedrijf en stel een honorariumtabel op.

Reactie:

Zie beantwoording bij 2.3.

BIJLAGE 1. Raadsvoordracht > verantwoordelijkheden (toepassing) en proces percentageregeling

Advies Stadscuratorium: Om duidelijk te maken dat het Stadscuratorium niet alleen over te maken keuzes adviseert, maar initiërend en richtinggevend acteert, zou de zinsnede over inschakeling van het Stadscuratorium 'Dit kan betrekking hebben op verschillende fasen in de planvorming' vervangen moeten worden door 'Dit heeft betrekking op verschillende fasen in de planvorming'.

Reactie:

De desbetreffende tekst in de bijlage is hier op aangepast.

BIJLAGE 2. Raadsvoordracht > opdrachtverlening bij kunst in de openbare ruimte

Advies Stadscuratorium: Onder het kopje 'Voorselectie' wordt met 'deskundige adviescommissie' het Stadscuratorium verondersteld. Geadviseerd wordt om dat dan ook hier als zodanig te benoemen. Het Stadscuratorium kan een vertegenwoordiging afvaardigen of zo nodig haar pool al dan niet tijdelijk uitbreiden (via het aantrekken van extra experts).

Reactie:

Zie beantwoording bij 2.2.

Bestemmingsfonds Kunst in de Openbare Ruimte

Advies Stadscuratorium: Breng alle middelen die via de Percentageregeling beschikbaar komen onder in een bestemmingsfonds Beeldende Kunst in de Openbare Ruimte en laat dit beheren door het

Stadscuratorium. Reserveer standaard 4% van locatie-specifieke beschikbare budgetten voor kunstinitiatieven in wijken waarin geen nieuwbouw plaatsvindt en voor projecten die niet direct aan een gebied gekoppeld zijn.

Reactie:

De Percentageregeling zorgt er voor dat binnen een grondexploitatie geld bestemd wordt voor kunst in de openbare ruimte. Budget binnen een grondexploitatie moet altijd ingezet worden binnen het projectgebied. De middelen die via de Percentageregeling in diverse grondexploitaties beschikbaar komen kunnen dus niet in een algemeen bestemmingsfonds worden gestort en door het Stadscuratorium worden beheerd. Zoals eerder al aangegeven kan het Stadscuratorium wel binnen een project adviseren over inzet van het budget voor kunst in de openbare ruimte in het desbetreffende projectgebied.

3. Protocol Amsterdam – Verantwoordelijkheden en Proces Percentageregeling

Bij de realisatie van kunst in ontwikkelgebieden zijn verschillende partijen betrokken, met ieder een eigen verantwoordelijkheid. Voor een geslaagde uitvoering van de Percentageregeling is een weergave van deze verantwoordelijkheden van belang:

- De Projectmanager van een ontwikkelgebied is verantwoordelijk voor het opnemen van plannen voor kunst in de openbare ruimte in de opeenvolgende besluiten (Principebesluit, Projectbesluit, Investeringsbesluit) en voor het opvoeren van een bedrag in de bijbehorende grondexploitatie op basis van de Percentageregeling voor kunst in de openbare ruimte, evenals voor het regelen van eventueel benodigde co-financiering van de kunst door derden. De projectmanager blijft ook verantwoordelijk voor besteding van het budget voor kunst in de openbare ruimte binnen de grondexploitatie.
- De projectmanager van een ontwikkelgebied houdt tijdens de ontwikkeling van de nieuwe kunst de regie (als opdrachtgever) en stelt voor de begeleiding van het kunstproject (het proces) een projectleider kunst aan. De projectleider kunst opereert als intermediair tussen kunstenaars en betrokken (bouw- en inrichtings)partners. Voor inrichting van het kunstproces wordt verwezen naar de Handleiding Opdrachtgevers Kunst in de Openbare Ruimte op www.amsterdam.nl/buitenkunst.
- Vanuit het project wordt het Stadscuratorium ingeschakeld om inhoudelijk-artistiek advies te geven over de te realiseren kunst in het ontwikkelgebied. Dit heeft betrekking op verschillende fasen van de planvorming: over de functie/rol van kunst in het specifieke gebied, over de locatie(s) voor kunst, over de te selecteren kunstenaars voor een opdracht en over de te maken keuze uit de schetsontwerpen. Het Stadscuratorium kan een vertegenwoordiging afvaardigen, die – al dan niet in combinatie met andere betrokken bij het project – als commissie van deskundigen over deze onderwerpen adviseert. De projectmanager betreft de adviezen van deze commissie bij de bestuurlijke besluitvorming.

4. Protocol Amsterdam – Opdrachtverlening bij Kunst in de Openbare Ruimte

Kunst is maatwerk en elk kunstwerk is uniek. De opdrachtverlening aan kunstenaars doorloopt dan ook een specifieke procedure.

Bij de toepassing van de meervoudige onderhandse procedure met voorafgaande selectie bij kunstopdrachten zijn er twee beslismomenten:

1. Bij de keuze van de kunstenaars die een schetsontwerp mogen maken (voorselectie).
2. Bij keuze van het schetsontwerp dat tot uitvoer mag worden gebracht (definitieve selectie).

- Voorselectie

Uit een groslijst van potentiële kunstenaars worden drie kunstenaars geselecteerd door een deskundige adviescommissie (leden van het Stadscuratorium en vertegenwoordigers van belanghebbenden). Die kunstenaars worden geselecteerd op kwaliteit van hun eerdere werk, de mate waarin ze in staat zijn om in opdracht te werken, hun beschikbaarheid in tijd en de relatie van hun oeuvre met de te vergeven opdracht. De drie kunstenaars krijgen de opdracht ieder een schetsontwerp te maken. Hiervoor krijgen ze randvoorwaarden mee (zoals locatie, materiaalkeuze, plafondbedrag uitvoeringskosten). Binnen die randvoorwaarden krijgen de kunstenaars de vrijheid om tot een ontwerp te komen.

Definitieve selectie

In de volgende fase maakt de deskundige adviescommissie een keuze uit de drie schetsontwerpen. De opdracht wordt gegund aan de kunstenaar van het gekozen ontwerp. Deze kunstenaar krijgt vervolgens de (gefaseerde) opdracht tot het maken van een Voorlopig Ontwerp, een Definitief Ontwerp en de Uitvoering.

Bij de opdrachtverlening is de artistieke kwaliteit leidend in de keuze. Welk ontwerp spreekt het meest tot de verbeelding en past het best bij de locatie? Prijs van de uitvoering is secundair, mits het onder het plafondbedrag blijft. Beoordeling dient dan ook te gebeuren door een commissie van deskundigen waar kennis van kunst in de openbare ruimte in aanwezig is. In Amsterdam is in 2019 voor advisering over kunst in de openbare ruimte het Stadscuratorium ingesteld. Het Stadscuratorium kan per project een vertegenwoordiging afvaardigen, die – al dan niet in combinatie met andere betrokken bij het project – als commissie van deskundigen de beoordeling uitvoert.

Met deze procedure, met meerdere beslismomenten en deelname van meerdere kunstenaars, kan – ondanks het niet-uniforme karakter van kunst – een zorgvuldig en transparant proces worden doorlopen dat moet leiden tot kwalitatief goede kunstwerken.

Bijlage III. Gespreksverslag Utrecht, Sonia van Vliet – Drannikova

Wanneer: 10 april 2021

Gemeente Utrecht, Afdeling Culturele zaken

Telefoon 030 - 28 62693 / 06 - 502 83 244

s.van.vliet@utrecht.nl

Utrecht kent sinds 1954 een gemeentelijke Percentageregeling voor publieke gebouwen. Anderhalf procent van de kale bouwsom van gemeentelijke nieuwbouw of gebouwen waar de gemeente voor meer dan 50% in investeert, wordt gereserveerd voor een aan het gebouw gerelateerde kunstopdracht. In 1984 is deze regeling herbevestigd door het college en opnieuw vastgelegd in het Beleidsplan van het Fonds Stadsverfraaiing 2001-2004. Het gaat om 1,5 % van de kale bouwsom (met een ondergrens van 50.000 euro voor het kunstproject) van gemeentelijke nieuwbouw: bibliotheken, parkeergarages, gevangenissen, zwembaden, scholen, sportzalen. Als het kunstbudget lager uitvalt dan 50.000 euro wordt per situatie bekeken of het de moeite waard is om een opdracht uit te zetten.

Functie: unieke kunstwerken in alle wijken

De gemeente vindt kunst in de openbare ruimte belangrijk, omdat het de stad 'verbijzondert' en veel mensen er van kunnen genieten. In de stad staan ruim 400 kunstwerken op pleinen, in parken en in openbare gebouwen zoals scholen, bibliotheken, wijkbureaus en parkeergarages. In 1948 werd het Utrechtse Fonds Stadsverfraaiing opgericht dat veel bijzondere kunstopdrachten heeft opgeleverd. Sinds 1954 heeft Utrecht ook een percentageregeling voor kunst in of bij openbare gebouwen. Bij nieuwbouw of verbouwing van panden waarin de gemeente voor meer dan vijftig procent investeert, wordt anderhalf procent van de bouwsom gebruikt voor kunst. In gebieden met stedenbouwkundige ontwikkelingen, zoals het stationsgebied, voert de gemeente meerjarige kunstprogramma's uit.

Uitvoering: de Adviescommissie

De Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving (ABKV) bestaande uit 10 onafhankelijke zzp-ers, deskundigen uit het domein van de beeldende kunst in Nederland. De commissie adviseert de gemeente over beeldende kunst in de openbare ruimte, in openbare gebouwen en op scholen. Per kunstproject adviseert de ABKV technische randvoorwaarden, kunstenaarskeuze en de formulering van de opdracht. De adviseurs worden via een openbare procedure geworven en voor maximaal 4 jaar benoemd door het college van B&W.

Per kunstproject neemt 1 adviseur plaats in de Kunstbegeleidingsgroep. Hierin zitten verder: een vertegenwoordiger van de opdrachtgever (bijvoorbeeld de projectmanager), de eigenaar, de architect, een vertegenwoordiging van de gebruikers (bij scholen bijvoorbeeld de directeur, een docent en/of een leerling).

De kunstwerkgroep formuleert een programma van eisen. Daarna stelt de ABKV een longlist op (15 a 20 kunstenaars) die wordt gepresenteerd aan kunstwerkgroep. Die kiest 2 a 4 kunstenaars, die opdracht krijgen voor een schetsontwerp. De kunstenaars presenteren hun ontwerp aan de kunstwerkgroep, die kiest en laat een definitief ontwerp maken. Het project wordt afgerond met een feestelijke opening. Er komt een onderhoudscontract, de kunstenaar levert informatie en instructies ten behoeve van het onderhoud. Ook worden de auteursrechten vast gelegd.* Afhankelijk van de opdracht wordt er een participatietraject ingericht met gebruikers en omwonenden.

* Bijlage: helder en bruikbaar protocol van de gemeente Utrecht.

Aanbevelingen:

Niet alleen nieuwbouw ook verbouwingen en renovaties meenemen in de een Percentageregeling. Zie het protocol van Utrecht.

Onderhoudsvraag speelt vaak op scholen. Ze krijgen per jaar een onderhoudsbudget van Rijksoverheid maar herkennen het kunstbudget niet, reserveren het niet, of beschouwen het niet als hun hoofdtaak.

Idee: bruikleenovereenkomsten, gemeente blijft eigenaar en doet onderhoud. Is lastig want een school is geen openbaar gebouw, gemeente heeft niet zomaar toegang.

Uitspraak Sonia:

De Percentageregeling maakt kunst laagdrempelig en toegankelijk voor kinderen die anders nooit naar een museum gaan. Wat je als kind meekrijgt maakt meer indruk dan dat wat je als volwassene ziet of leest. De

vormingsjaren vormen je écht, leren je naar kunst kijken en ervan genieten. Het verruimt je horizon. Vooral op scholen heeft kunst een bijzondere meerwaarde, omdat het de belevingswereld van kinderen verruimt. De verbeeldingskracht en denkwijze van kunstenaars prikkelen de fantasie van de kinderen. Naast rekenen en taal opent kunst een venster op een andere wereld, voor ieder kind. Dat een kunstenaar vanuit de 1,5% regeling in samenwerking met de school iets speciaals voor hen maakt, brengt de kunst dichterbij.

Link naar website gemeente Utrecht – met alle kunstwerken en korte verhaaltjes

[Kunst in de openbare ruimte Utrecht \(kunstinopenbareruimte-utrecht.nl\)](https://kunstinopenbare-ruimte-utrecht.nl)

[Kunstwerk Horismos door Studio Ossidiana voor Kindcentrum Haarzicht, NL ondertiteling, zomer 2020 - YouTube](#)

[Kunstproject The Rain Drain Digger door Superuse Studios voor SO Fier school - YouTube](#)

[Kunst in de openbare ruimte Utrecht \(met ondertiteling\) - YouTube](#)

Bijlage III. a - Protocol 1,5% opdrachten Gemeente Utrecht

ACHTERGROND

De Gemeente Utrecht kent sinds 1954 de gemeentelijke percentageregeling voor publieke gebouwen. Anderhalf procent van de kale bouwsom van gemeentelijke nieuwbouw of gebouwen waar de gemeente voor meer dan 50% in investeert, wordt gereserveerd voor een aan het gebouw gerelateerde kunstopdracht. Op 27 maart 1984 is deze regeling herbevestigd door het college op initiatief van de toenmalige dienst bouwen en wonen, en vervolgens opnieuw vastgelegd in het beleidsplan van het Fonds Stadsverfraaiing 2001-2004.

De regeling is een uitstekend instrument om enerzijds de beeldende kunst een bijdrage te laten leveren aan de gebouwde omgeving, en anderzijds de gebruikers van het gebouw en omwonenden kennis te laten maken met hedendaagse uitingsvormen van beeldende kunst. Zij kan de vormgeving van de architect versterken of -vanuit een eigen invalshoek- hierop juist tegenspel leveren. Doel is steeds om tot een permanente kunsttoepassing te komen die in nauwe relatie met de omgeving beeldbepalend kan zijn voor het betreffende plangebied. Bij de beoordeling van voorstellen komt aan de orde: de artistieke kwaliteit van het project, de locatieoverstijgende impact, de technische houdbaarheid en de maat-en-schaalverhoudingen in relatie tot architectuur en de omgeving. De opdrachten zullen steeds gerealiseerd worden in de (nabije omgeving van de) maatschappelijke voorzieningen.

REIKWIJDTE

De 1,5% kunstprocedure geldt voor de nieuwbouw, verbouw en renovatie van publieke gebouwen, waar de gemeente voor meer dan 50% in investeert. Bij werkzaamheden van zuiver onderhoud is deze regeling niet van toepassing.

Bij een bouwsom van meer dan € (40.000) zal volgens deze regeling een zelfstandig kunstwerk worden gerealiseerd. Bij een bouwsom van minder dan € (40.000) zal de Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving (ABKV) op inhoudelijke gronden beoordelen of de kunstopdracht in aanmerking komt voor suppletie vanuit het Fonds Stadsverfraaiing.

Bij clustering van (overheids)gebouwen zal door de ABKV worden geadviseerd over mogelijke clustering van kunstbudgetten om een gezamenlijk kunstwerk te realiseren.

Onder de bouwsom wordt verstaan: de bouw- of aanlegkosten van nieuwbouw, verbouw en/of renovatie inclusief gebouwinstallaties en exclusief bedrijfsinstallaties, plankosten, kosten voor aankoop gronden en niet gebouwgebonden kantoorinterieur. De investering in gebouwinstallaties dient minder dan 50% van de bouwsom te zijn.

PROCESBESCHRIJVING

Idealiter wordt de 1,5% kunstprocedure opgestart tijdens de ontwerpfase van een bouwproject. De kunstenaar dient gekozen te worden en aan de slag te gaan tijdens de DO fase van het project. Eerder heeft geen zin, omdat in de VO fase de architectuur nog onvoldoende houvast biedt. In het proces worden de volgende fasen onderkend:

I. Initiatieffase

Berekenen en reserveren kunstbudget

De projectmanager berekent en reserveert het kunstbudget bij de vaststelling van de bouwsom. De projectmanager meldt het project aan bij CZ. en presenteert het aan de leden van de ABKV. Zij adviseren CZ op basis van de presentatie en mogelijkheden over het wel of niet opstarten van een kunsttraject. Indien de ABKV met een kunsttraject instemt stelt de projectmanager in samenwerking met CZ een planning vast.

Initiëren en opstarten van kunstbegeleidingscommissie

Indien uitvoering wordt gegeven aan de 1,5% regeling wordt door de projectmanager een kunstbegeleidingscommissie ingesteld. In deze commissie nemen een vertegenwoordiger van de opdrachtgever (projectmanager), de (toekomstig) eigenaar van het gebouw, de architect (indien gewenst) en een vertegenwoordiging van de gebruikers zitting. De kunstbegeleidingscommissie wordt op een dusdanige wijze samengesteld zodat zij voldoende draagvlak heeft.

II. Definitiefase

Formuleren van de opdracht en randvoorwaarden

In samenwerking met de ABKV, de kunstbegeleidingscommissie en de projectmanager formuleert CZ de kunstopdracht (Programma van Eisen). In de definitiefase wordt vastgesteld welke vorm van beeldende kunst het meest passend is en welke randvoorwaarden hierbij gesteld moeten worden.

De volgende aspecten komen hierbij aan de orde:

- Budget
- Maten/volumes
- Karakteristiek van de omgeving
- Kleur/materiaaleisen
- Inhoudelijk kader
- Onderhoudseisen
- Levensduur

III. Ontwerpfase

- Selecteren kunstenaars

Indien het vastgestelde kunstbudget hoger of gelijk is aan de drempelwaarde van de Europese aanbestedingsrichtlijnen dient de kunstopdracht door de gemeente te worden aanbesteed (zie hiervoor verder JURIDISCH). Via een aanbesteding wordt de kunstenaar geselecteerd.

Indien het kunstbudget lager is dan de drempelwaarde uit de Europese aanbestedingsrichtlijnen wordt door de kunstbegeleidingsgroep een kunstenaar geselecteerd. De ABKV stelt op basis van de opdrachtformulering mogelijke kunstenaars voor die worden voorgesteld aan de kunstbegeleidingsgroep.

- Formuleren en verlenen schetsopdracht

In samenspraak met de kunstbegeleidingsgroep worden een of meerdere kunstenaars uitgenodigd voor het maken van een schetsontwerp. Voor het definitief ontwerp wordt een aparte opdracht verleend. Na goedkeuring van het definitief ontwerp wordt een aparte opdracht verleend voor de realisatie van het werk. De overeenkomst voor de schetsopdracht, het definitief ontwerp en de realisatie van het kunstwerk betreffen dus aparte opdrachten. De opdrachtverlening geschiedt volgens de bij het protocol behorende modelovereenkomst Gemeentelijke beeldende kunstopdracht. Voor elke opdracht vormen de randvoorwaarden en specifieke context van het gebouw het uitgangspunt. De formele opdrachtverlening voor ontwerp en uitvoering ligt bij CZ. De opdrachten worden inhoudelijk voorbereid door CZ en worden beoordeeld door de projectmanager, de kunstbegeleidingsgroep en de ABKV.

IV. Voorbereidingsfase

Formuleren en verlenen opdracht definitief ontwerp

Door CZ wordt in samenspraak met de ABKV en de projectmanager een opdracht geformuleerd voor een definitief ontwerp. De opdracht voor het definitief ontwerp wordt als een aparte opdracht verleend door CZ.

V. Realisatie

Opdrachtverlening uitvoering

Na goedkeuring van het definitief ontwerp zal door CZ in samenspraak met de projectmanager en de ABKV de opdracht worden verleend voor de realisatie van het kunstwerk. In de opdracht tot uitvoering worden de afspraken voor de uitvoeringsfase en de oplevering van het kunstwerk beschreven.

Uitvoering

De uitvoering zal per kunstproject verschillend zijn. Van belang is een goede afstemming en organisatie tussen de projectmanager, de kunstenaar en CZ.

Oplevering kunstwerk

De eerste oplevering bestaat uit een schriftelijke kennisgeving van de kunstenaar aan de opdrachtgever dat het kunstwerk is vervaardigd en/of geplaatst is overeenkomstig het definitief ontwerp en dat het kunstwerk gereed is voor keuring door de adviescommissie.

De opdrachtgever is verplicht om het kunstwerk zo spoedig mogelijk te keuren en de kunstenaar schriftelijk in kennis te stellen van de aanvaarding of afkeuring van het kunstwerk.

Overdracht en onderhoud

Na oplevering wordt het kunstwerk overgedragen aan de eigenaar van het gebouw. Tussen de

gemeente en de eigenaar wordt een eigendomsovereenkomst gesloten. Eventueel wordt tussen de eigenaar en gebruikers ook een overeenkomst gesloten. Zie hiervoor verder JURIDISCH. Het 1,5% budget komt ten goede aan de kosten van het ontwerp en realisatie van het kunstwerk, niet aan het onderhoud. Bij de oplevering wordt door de kunstenaar een onderhoudsinstructie opgesteld. In beginsel draagt de eigenaar van het gebouw de kosten van het regulieronderhoud van het kunstwerk, tenzij hierover met de gebruikers iets anders is overeengekomen. Het groot onderhoud is gekoppeld aan het onderhoud van de gebouwen en terreinen. Bij elke onderhoudsinspectie moet de aandacht ook uitgaan naar de beeldende kunst.

TAKEN EN VERANTWOORDELIJKHEDEN

Afdeling Culturele Zaken (CZ)

opdrachtverlening kunstenaar(s)

- financieel beheer 1,5% budget
- begeleiding uitvoering in nauwe samenspraak met de projectmanager
- begeleiding kunstenaar in samenspraak met ABKV

Adviescommissie Beeldende Kunsten en Vormgeving (ABKV)

De ABKV is verantwoordelijk voor de algemene inhoudelijke advisering ten aanzien van de invulling van de kunstopdracht. Daartoe behoort:

- advisering over technische randvoorwaarden in relatie tot artistieke kader kunstopdracht;
- advisering over kunstenaarskeuze;
- advisering aan College over formulering schets- en definitieve opdracht
-

Stuurgroep/opdrachtgever

Accorderen beslisdocumenten (schets- en definitieve opdracht)

Projectmanager

Bewaakt voortgang 1,5% regeling binnen het project, w.o:

- inschakelen CZ bij start ontwerpfase bouw;
- berekenen 1,5% budget
- instellen kunstbegeleidingsgroep;
- bewaakt financiële kaders van het kunstwerk binnen de door CZ verstrekte opdracht
- afstemmen beslisdocumenten (schets- en definitieve opdracht) met opdrachtgever; toezien op het afsluiten van overeenkomsten t.a.v. eigendom, onderhoud etc. met kunstenaar en gebruikers;

Kunstbegeleidingsgroep

Bestaat uit een vertegenwoordiger van de opdrachtgever (bijv. de projectmanager), de (toekomstig) eigenaar, de architect (indien gewenst) en een vertegenwoordiging van de gebruikers en een vertegenwoordiger van de Afdeling Culturele Zaken. De kunstbegeleidingsgroep wordt inhoudelijk geadviseerd door de ABKV middels een of meer gedelegeerde adviseurs.

- fungeert als klankbord bij het vaststellen van technische randvoorwaarden;
- brengt wensen en ideeën naar voren van gebruikers ten aanzien van de kunstopdracht;
- fungeert als klankbord van adviseur ABKV en (later) de kunstenaar in de selectie en voordracht van kunstenaars en de uitwerking van de opdracht;
- fungeert als klankbord bij het beoordelen van schets- en definitief ontwerp;
- is indien gewenst aanspreekpunt voor kunstenaar bij onderzoeksvragen;

Eigenaar

- de eigenaar van het pand wordt eigenaar van het kunstwerk;
- eigenaar sluit juridische overeenkomsten met kunstenaar en gebruikers ten aanzien van eigendom, onderhoud, levensduur etc. (zie > 'juridisch')

Architect

- neemt deel aan kunstbegeleidingsgroep (indien dit wenselijk wordt geacht)

Besluitvorming en bestuurlijk traject

De ABKV adviseert het College over de te nemen besluiten met betrekking tot de kunstopdracht en neemt daarbij het advies van de kunstbegeleidingscommissie in haar overwegingen mee. Bestuurlijk verantwoordelijk is het College van B&W, vertegenwoordigd door wethouder Cultuur en projectwethouder van de te bouwen voorziening.

FINANCIËN

Het budget wordt vastgesteld bij de start van de ontwerpfase van een voorziening. Van deze zogenaamde kale bouwsom wordt 1,5% gereserveerd voor het budget beeldende kunst.

- De projectmanager berekent het budget (of laat dat berekenen) en bespreekt dit met de Afdeling Culturele Zaken.
- De projectmanager is verantwoordelijk voor het berekenen en in de bestedingsplannen reserveren van het kunstbudget en de financiële verwerking hiervan.
- De Afdeling Culturele Zaken treedt op als budgethouder van het kunstbudget en stelt een begroting op die past binnen het budget. De begroting wordt besproken met en goedgekeurd door de projectmanager.
- Afdeling Culturele Zaken is eindverantwoordelijk voor de uitvoering van de 1,5% regeling en ziet daarvoor onder meer toe op schriftelijke bevestigingen van de opdrachten aan kunstenaars.

Suppletierегeling

De suppletierегeling voor 1,5%-opdrachten behelst een bijdrage vanuit het Fonds Stadsverfraaiing, als aanvulling op de kleinere percentagebudgetten. Met gebruikmaking van deze regeling kan er, ondanks een beperkte budget, een bevredigende kunstopdracht worden gerealiseerd. Voor een suppletie kan een aanvraag worden ingediend bij de Afdeling Culturele Zaken. Over de toekenning ervan zal advies worden ingediend bij de ABKV. Suppletie is mogelijk tot een maximum bedrag van € 40.000.-

Indeling budget 1,5% regeling

Als indicatie geldt volgende:

- Het totaalbudget bestaat uit het budget voor het kunstenaarshonorarium, productie, materiaalkosten en specialistische bouwbegeleiding.
- Aangezien het 1,5% bedrag wordt berekend op basis van de kale bouwsom worden bijkomende proces- en honorariumkosten niet ten laste van de 1,5% regeling gebracht. Daar waar architecten deze kosten separaat in rekening wensen te brengen, dient op projectniveau een oplossing gevonden te worden.
- De kosten aan projectmanagement komen niet ten laste van het 1,5% budget.
- Eventuele bouwkundige aanpassingen ten behoeve van de kunsttoepassing die niet meer kunnen worden meegenomen in de bouw en leiden tot meerkosten, komen ten laste van het budget van de 1,5% regeling.
- Eventuele extra plankosten als gevolg van aanpassingen in een (bouwkundig)ontwerp komen ten laste van het 1,5% budget.

Financieel beheer van het budget

De Afdeling Culturele Zaken is eindverantwoordelijk voor de besteding van het 1,5% kunstbudget. De Afdeling Culturele Zaken maakt afspraken met de projectleiding van de bouw en met de kunstenaar over de begroting en fasering van de betalingen.

JURIDISCH

- Overeenkomsten

Bij oplevering van een kunstwerk dienen afspraken te worden opgesteld waarin de eigenaar, de gebruikers en de kunstenaar een aantal afspraken vastleggen waarin zaken met betrekking tot de aard, omvang, waarde en techniek, alsmede de bijzonderheden ten aanzien van het reguliere en grote onderhoud van een kunstwerk worden omschreven. Doorgaans worden deze afspraken vastgelegd in twee separate overeenkomsten: een tussen eigenaar en kunstenaar, en een tussen eigenaar en gebruiker.

- Auteursrecht

De Auteurswet beschermt de kunstenaar tegen het onrechtmatige verplaatsing, bewerking, vernietiging of exploitatie van het kunstwerk. Bij het auteursrecht wordt onderscheid gemaakt tussen het integriteitsrecht en vermogens- of exploitatierechten. Het integriteitsrecht beschermt de kunstenaar

tegen verplaatsing, verwijdering of vernietiging van het kunstwerk. In bepaalde gevallen kan een verplaatsing of verwijdering toch noodzakelijk zijn. Indien een verplaatsing of verwijdering noodzakelijk blijkt zal CZ in overleg treden met de kunstenaar. De keuze van de gemeente om een kunstwerk toch te verplaatsen of te verwijderen dient goed gemotiveerd te zijn.

Een ander aspect van het auteursrecht betreft de vermogens- of exploitatierechten. Dit zorgt er voor dat alleen de kunstenaar het werk kan openbaar maken en verveelvoudigen. Het exploitatierecht kan worden overgedragen. We spreken dan van in licentie geven.

In de overeenkomst moeten met de kunstenaar afspraken worden gemaakt over :

- Het openbaar maken van het kunstwerk;
- Vergoedingen voor verveelvoudigen van het kunstwerk;
- De omstandigheden waarin het kunstwerk kan worden verplaatst of kan worden afgebroken.

- Eigendom

De eigendomsverhoudingen met betrekking tot het kunstwerk worden bepaald door natrekking en bestanddeelvorming.

Natrekking: eigendom van de grond omvat de gebouwen en werken die duurzaam met de grond zijn verenigd. “Duurzaam” betekent niet dat een vaste verbinding wordt vereist. Doorslaggevend is dat de constructie een bouwsel is dat naar aard en inrichting bestemd is om duurzaam ter plaatse te blijven. De eigenaar van de grond wordt hiermee ook eigenaar van het kunstwerk dat duurzaam met de grond is verenigd.

Bestanddeelvorming: al hetgeen volgens de verkeersopvattingen onderdeel uitmaakt van een zaak, is een bestanddeel van een zaak. Een zaak die met een hoofdzaak zodanig verbonden wordt dat zij daarvan niet kan worden afgescheiden zonder dat beschadiging van betekenis wordt toegebracht aan één der zaken, wordt bestanddeel van de hoofdzaak. Indien het kunstwerk met een vaste verbinding is verbonden met het gebouw vormt het kunstwerk een onderdeel van het gebouw. De eigenaar van het gebouw is hiermee tevens eigenaar van het kunstwerk.

Met het oog op het goed regelen van de eigendomsverhoudingen en de bijkomende bijzondere verplichtingen die voortvloeien uit deze omstandigheid dient door de eigenaar een eigendomsovereenkomst te worden gesloten met de kunstenaar. In deze eigendomsovereenkomst dient tenminste te worden opgenomen:

- omschrijving van wat tot het kunstwerk behoort;
- technische specificaties van het kunstwerk
- vaststelling van de waarde van het kunstwerk op het moment van overdracht;
- afspraak met betrekking tot de wijze van verzekeren van het kunstwerk en het te verzekeren bedrag;

- bijzonderheden ten aanzien van het onderhoud en operationele aspecten (indien van toepassing).

- Onderhoud

De kunstenaar dient bij oplevering van het kunstwerk een gedegen en voor gebruikers inzichtelijk onderhoudsadvies te geven. De onderhoudsinstructie kent een zuiver juridisch en een inhoudelijk aspect. Voor het behoud van de gerealiseerde kunstwerken is het van groot belang dat in de onderhoudsinstructie aandacht wordt besteed aan het materiaalgebruik, de chemische samenstelling van de gebruikte materialen, de toegepaste technieken, de methode van schoonmaken enz.

Afspraken met betrekking tot het onderhoud worden door de eigenaar vastgelegd in de huurovereenkomst. In deze huurovereenkomst worden de relevante afspraken overgenomen die door de eigenaar met de kunstenaar zijn overeengekomen in de eigendomsovereenkomst. Als er geen sprake is van een huurovereenkomst of iets soortgelijks, dient voor het onderhoud een separate overeenkomst te worden opgesteld.

Bronnen: De Landelijke Algemene Voorwaarden Kunstopdrachten 2009, Handboek beeldende kunst, Percentageregeling beeldende kunst bij Rijkshuisvesting, Den Haag 1998;

Bijlage IV. Samenvatting: *Percentageregeling Beeldende Kunst bij Rijksgebouwen*. November 2020 - met aanvullingen van Gijs Frieling, senior kunstadviseur van de Rijksbouwmeester

Algemeen

De kern van de Percentageregeling Beeldende Kunst bij Rijkshuisvesting stamt uit 1951 en is een aantal keer geactualiseerd. Op dit moment stelt de regeling dat bij nieuwbouw of verbouw van Rijkshuisvesting door of in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) beeldende kunst zal worden toegepast. De percentageregeling is 'een kleine vrije ruimte in de bouwprocessen van RVB die het mogelijk maakt om na te denken over wat mogelijk en wenselijk zou zijn op een bepaalde plek in een gebouw. De totstandkoming is een zaak van samenwerking en overtuiging, waarbij de kunstenaar, de gebruiker, de architect en het RVB gesprekspartners zijn. De Beeldende Kunst is een uiting van een gezamenlijke opvatting.'

Geschiedenis, uitvoerenden, beheer

Het RVB is een uitvoeringsorganisatie van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Binnen het RVB adviseert het Atelier Rijksbouwmeester over de kwaliteit van nieuwe kunstwerken bij Rijkshuisvesting. De Rijksbouwmeester (een architect) wordt hierbij ondersteund door adviseurs Beeldende Kunst. De kunstcollectie Percentageregeling Rijksoverheid omvat alle Percentagekunstwerken vanaf 1951 tot heden. Het beheer van de collectie valt onder de verantwoordelijkheid van een andere afdeling Vastgoedbeheer. *Gijs: dat werkt goed. Het atelier is zo (alleen) verantwoordelijk voor nieuwe opdrachten, de verantwoordelijkheid voor het onderhoud (budgettair en uitvoerend) ligt elders.*

Reikwijdte van de regeling

De Percentageregeling wordt toegepast bij nieuwbouw of verbouw als de totale kosten hoger zijn dan 1.000.000 euro. Bij monumenten als de (ver)bouwkosten hoger zijn dan 1.500.000 euro (bedragen exclusief BTW). Voor (ver)bouwkosten lager dan dit bedrag kan, na toestemming van de gebruiker, de regeling worden toegepast door het bijeenvoegen van de bouwsommen van kleinere projecten, of bij projecten waar beeldende kunst om representatieve redenen is gewenst, zoals bouwwerken met een bijzondere culturele of historische waarde. Het kunstbudget is bestemd voor het tot stand brengen van in de architectuur geïntegreerde, plaatsgebonden en/of autonome nieuwe kunst.

- Bij bouwkosten van 1.000.000 – 7.000.000 bedraagt het kunstbudget 2%- Bij bouwkosten boven de 7.000.000 bedraagt het kunstbudget 0,5% plus 120.000,-

Het algemene onderhoudsbudget voor gebouwen werken en terreinen dat de directie van het RVB jaarlijks ontvangt is bestemd voor het onderhoud van de kunstwerken.

Het kunstbudget wordt gesplitst in een deel voor het honorarium van de kunstenaar (voorlopig en definitief ontwerp) en een deel voor de uitvoeringskosten (specificatie uitvoeringskosten op pagina 6).

Aanvulling van Gijs: de verdeelsleutel is eruit gehaald. Er was een extreem gedetailleerde tabel, onwerkbaar omdat de diversiteit van het soort opdrachten alleen maar toeneemt en dit soort verdelingen op veel opdrachten niet passen. We wijken steeds vaker van de verdeelsleutel af, bijvoorbeeld bij het begroten van internationale kunstenaars.

Gijs hanteert als vuistregel: ongeveer 30% van het totaal is voor het honorarium. 'Maar ik heb steeds vaker de neiging kunstenaars zelf verantwoordelijk te maken en voor het totale budget een offerte te laten maken, heel gedetailleerd, vanaf het ontwerp tot en met het uitvoerend traject: wat ga je doen, voor hoeveel uur, wat zijn de materiaalkosten etc.

Het proces in vier stappen

1. Ieder jaar zijn leveren departementale opdrachtgevers een behoefteplanning aan het RVB. In het eerste kwartaal organiseert het RVB een symposium, bedoeld als forum voor informatie-uitwisseling en discussie over kunst in Rijkshuisvesting.
2. De behoefteplanningen worden door het RVB samengevoegd tot een integraal programma RVB. Zo kan een overzicht worden gemaakt van alle te verwachten kunstopdrachten, gespecificeerd per opdrachtgever of departement.
3. Bij elk bouwproject waarbij uitvoering wordt gegeven aan de regeling stelt de projectverantwoordelijke (een ambtenaar) een onafhankelijke kunstcommissie in. Daarin zit hij/zij zelf, de architect, een vertegenwoordiging van de gebruiker en de adviseur Beeldende Kunst namens de Rijksbouwmeester. De opdrachtformulering wordt ook met de eigenaar/verhuurder van het gebouw besproken. Daarbij wordt naast het beschikbare budget gelet op: maten en volumes, karakteristieken van de omgeving, realisatie in publiek toegankelijke ruimten. De adviseurs en andere leden van de kunstcommissie stellen een longlist van kunstenaars samen. Daaruit worden een aantal kunstenaars geselecteerd waarmee ze nader kennis wil maken. Dit omvat een atelierbezoek, soms een ideeën schets. Daarna volgt het besluit waarbij van belang is dat geen van de partijen onoverkomelijke bezwaren heeft. In een contract met de kunstenaar worden de randvoorwaarden vastgelegd. Zij of hij maakt een voorlopig ontwerp en na advies van de commissie, tot een definitief ontwerp. Als het ontwerp na aanpassing wordt afgewezen zal de kunstcommissie de opdrachtgever adviseren om de overeenkomst te beëindigen. In het definitief ontwerp zijn alle technische en financiële aspecten beschreven (complete lijst op pagina 12). De kunstenaar heeft de eindverantwoordelijkheid voor de juiste uitvoering van het kunstwerk. Ook hier worden specifieke afspraken over gemaakt tussen de projectverantwoordelijke, de kunstenaar, de adviseur beeldende kunst en de gebruiker. Bij oplevering levert de kunstenaar een beheer- en onderhoudsplan. De opdrachtgever is verplicht om de kunstenaar schriftelijk in kennis te stellen van de aanvaarding of afkeuring van het kunstwerk.
4. De collectie Percentagekunstwerken valt onder de verantwoordelijkheid van de afdeling vastgoedbeheer van het RVB. Zij sturen periodieke inspectie en eventueel bijzonder onderhoud of restauratie aan en zijn aanspreekpunt bij herplaatsing of afstoot.

Gijs over het onderzoek van de Boekmanstichting:

Het meest wezenlijke is het hele idee over de functie die de kunst vervult. Dat is een goede en moeilijke, diepgravende vraag waar je eigenlijk altijd middenin zit. Het gaat om de diepere vraag naar de functie van Kunst.

Advies van Gijs:

Niet alles hoeft gericht te zijn op het maken van één fysiek kunstwerk. Wij werken steeds vaker met programma's: gedurende een periode een variatie aan ervaringen maken met wisselende curatoren en kunstenaars. Kunstenaars zijn minder geïnteresseerd in het maken van een werk voor de eeuwigheid. Voor een kunstwerk dat een onbepaalde tijd blijft staan wordt veel budget vrijgemaakt: het moet hufterproof zijn, weersbestendig, sterk en onaantastbaar, terwijl de praktijk leert dat de Openbare Ruimte steeds sneller verandert. Na tien of vijftien jaar willen we vaak iets nieuws doen op de plek waar het kunstwerk staat. Mijn advies is om die mogelijkheid expliciet in te bouwen.

Voor kunstwerken die wel permanent zijn: ruimte en budget voor langdurig onderhoud reserveren. De kunstenaar moet een onderhoudsprognose geven en een calculatie.

Programma's zijn ook interessant voor gebruikers omdat ze verschillende dingen te zien krijgen.

Bijlage V. Samenvatting: *Een gedeelde opdracht*, onderzoek naar de percentageregeling voor Beeldende Kunst bij Rijksgebouwen als vorm van opdrachtgeverschap. November 2020 - Boekmanstichting.

Algemeen

Er is veel waardering, maar ook veel onduidelijkheid over de rol van de Rijksoverheid als opdrachtgever. Atelier Rijksbouwmeester vroeg de Boekmanstichting om de percentageregeling te evalueren met aanbevelingen van de regeling voor de toekomst, om meer inzicht te krijgen in het Rijk als opdrachtgever voor Nederlandse beeldende kunst. Voor dit rapport zijn interviews gevoerd met kunstenaars, aannemers, opdrachtgevers en gemeenten die de percentageregeling uitvoeren.

Bevindingen

Het rapport valt uiteen in drie delen:

1. Functie: de doelen en verantwoordelijkheden van en binnen de regeling
2. Proces: de rollen van de verschillende verantwoordelijken
3. Resultaat: totstandkoming, afspraken over onderhoud en beheer, visie omtrent collectiebeheer

Deze drie onderdelen vinden vooral lineair plaats en kennen in de praktijk weinig onderlinge afstemming. Daarmee lijkt het proces een in afzonderlijke onderdelen opgedeelde opdracht.

Ad 1. Functie. Er zijn verschillende opvattingen over de functie of het doel van de Percentageregeling *De aspecten waarover binnen het proces herkenbare afspraken zijn gemaakt, laat zien waaraan binnen de regeling door betrokkenen waarde wordt gehecht.*

- Kunst als visitekaartje van de overheid
 - Kunst om verbindingen in de wijk tot stand te brengen
 - Het creëren van kansen voor jonge kunstenaars, het aanboren van nieuw talent
 - De mogelijkheid om blijvend werk te maken, tegen de tendens voor meer tijdelijke opdrachten in
 - Het verbeteren van de professionalisering van de (kunst)sector
 - Het uitdragen van identiteit
 - Kunst om de kwaliteit van de omgeving te verbeteren, verfraaiing van de omgeving
 - Kunst als toeristische trekpleister, om bezoekers van buiten de gemeente aan te trekken
 - Kunst als ontmoetingsplek
 - Kunst om sociale waarden uit te dragen: maatschappelijke meerwaarde
 - Kunst om de openbare ruimte leefbaar te maken of houden
 - Kunst om mensen op laagdrempelige wijze met cultuur in aanraking te laten komen
- Uit een enquête onder gemeenten bleek dat het per gemeente verschilt vanuit welke beleidsintenties een opdracht geformuleerd wordt.

Ad 2. Proces. In het proces zijn vier fasen te onderscheiden:

1. Verkenning: formulering van de opdracht (RVB)
2. Strategie, programmering en planning (RVB)
3. Realisatie (kunstcommissie)
4. Exploitatie en beheer (afdeling Vastgoedbeheer)

Aandachtspunten

- Het overzicht van alle stappen ligt bij het RVB. Het grootste deel van de betrokkenen wordt immers pas in stap drie betrokken. Er is veel onduidelijkheid over wie er in welk stadium wordt betrokken en wat de onderlinge verantwoordelijkheden zijn.
- In de verschillende stadia van het proces verandert de invulling van de begeleiding: in het begin is er meer bestuurlijke kennis nodig, aan het einde krijgen vooral gebruikers een stem.
- Taken en verantwoordelijkheden verschillen per kunstcommissie. Een helder protocol is aan te bevelen, ook om duidelijk te maken hoe de geldstromen rondom de realisatie van de kunstwerken worden ingezet.
- Er is een behoefte om kunstenaars eerder en actiever te betrekken.
- Het verlangen om kansen te creëren voor jonge en onervaren kunstenaars vraagt om een goede begeleidingsstructuur.
- Het borgen van vernieuwing.

- Het borgen van de artistieke kwaliteit.
- Met het wegvallen van de Stichting Kunst in de Openbare Ruimte (SKOR) ontbeert Nederland een kennisbank, vooral omdat kunst in de openbare ruimte om een specifieke expertise vraagt.

Ad 3. Resultaat

Kunstenaars zijn niet alleen verantwoordelijk voor het eindproduct, ze moeten ook nadenken over gebruikers, publiek, onderhoud en afstoting.

Aandachtspunten

- In procedures lijkt het stadium dat volgt op het afronden van de opdracht niet wordt meegenomen.
- Voor het verplaatsen of afstoten van werk helder beleid formuleren.
- Nadenken over de vraag of je alle kunstwerken moet willen behouden. Een openbare ruimte moet kunnen veranderen, dus ook de kunst die daarin staat.
- De rol van het publiek / gebruiker als onderdeel van het proces. Mensen betrekken bij totstandkoming van het werk zorgt voor draagvlak en betrokkenheid als het werk af is.
- Virtuele toegankelijkheid tijdens het proces en na afloop.
- Vraaggericht werken, rekening houden met de wensen van de bewoners of gebruikers (bijvoorbeeld scholen)
- Een visie rondom collectiebeheer, collectiebeheer meenemen als onderdeel van de Percentgeregeling.

Conclusies en adviezen

- Zorg voor onderling afstemming van de verschillende fasen (functie, proces, resultaat)
- Laat de verschillende onderdelen elkaar voeden.
- Stel aan het begin vast wat het doel / de functie is van de regeling als geheel en per opdracht
- Zorg voor een geïntegreerde aanpak, die aansluit bij de hedendaagse praktijk van beeldend kunstenaars.
- Kunstenaars moeten vrij kunnen bewegen, de kaders moeten vooraf goed en helder gesteld zijn. Bij het stellen van die kaders is hulp of advies van adviseurs of curatoren nodig.
- De kracht van de regeling zit in het verstrekken van een ononderbroken stroom opdrachten en het motiveren van andere opdrachtgevers om (ook) een bijdrage te leveren aan de identiteit van de omgeving.